

TÜRKİYE’DE EPİTETLER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR VE KÖROĞLU’NUN BİR ŞİİRİNİN TAHLİLİ

Studies in Turkey on the epithets and analysis of a poem of Köroğlu

Doç. Dr. Salahaddin BEKKİ*

ÖZ

Sözlü gelenek ürünlerinde, estetik özellik kazandırılmak istenen kahraman yahut herhangi bir nesnenin rengini, hacmini, güzelliğini veya çirkinliğini yansıtmak için o kahramana ya da nesneye koşulan öğelere epitet denmektedir. Epitet, temelini Milman Parry’nin attığı ve öğrencisi Albert B. Lord tarafından geliştirilen “*Sözlü Formül Kuramı*”nın asli elemanlarından. Bu kuram, halk bilimi çalışmalarında kısaca “*Homer sorunu*” olarak bilinen Homeros destanlarının (İlyada ve Odyssea) nasıl yaratıldığını anlamak üzere yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, Türkiye’de epitetler üzerine yapılan sınırlı sayıdaki araştırmaların tanıtılmasına ve Köroğlu hikâyelerinden “Bolu Beyi Kolu”nda geçen bir şiirin epitetler merkeze alınmak suretiyle yapılan tahliline yer verilmiştir. Köroğlu, sekiz dörtlükten oluşan ve tutsak olduğu bir dönemde söylediği söz konusu şiirde, güvendiği ve gelip kendisini kurtarmasını beklediği yakın adamlarından sekizini, onların birtakım özelliklerini yansıtan epitetler sıralayarak anmaktadır. İncelediğimiz şiirde geçen keleşler ile onlara koşulan epitetlerin Köroğlu kolları/anlatıları içinde bir karşılığının olup olmadığı araştırılırken Batı versiyonu Köroğlu kollarından faydalanılmıştır. Bu çalışmada, her ne kadar bir manzumeden yola çıkılsa da kahramanlara koşulan epitetlerin izi, düz yazılı metinlerde takip edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Epitet, Sözlü Formül Kuramı, Köroğlu, Bolu Beyi Kolu, Meddah Behçet Mahir.

ABSTRACT

The elements used in traditional oral works for depicting the hero who needs to have an aesthetic feature or the object of which color, size and beauty or ugliness need to be depicted are called epithets. Epitet is one of the main aspects of the “*Oral-Formulaic Hypothesis*” which was founded by Milman Parry and was further developed by his pupil Albert B. Lord. This hypothesis occurred during the studies which were done to better understand how the epics of Homeros (The Illiad and The Odyssey), also known as the Homer problem, were created. In this study, the focus is on the limited researches of the epithets done in Turkey and an analysis over the epitetes which take place in one of the poems called “Bolu Beyi Kolu” in the stories of Köroğlu. In this poem which is made out of eight verses and he wrote during his captivity, Köroğlu mentions, in order, eight of his loyal men of whom he expects to come and save him and some of these eight men’s aspects by using depicting epithets. We made use of the equivalent stories in the West in all of which Köroğlu is the main character with minor changes in plot while analysing to see whether there are, in the analysed poem, any equivalents of the “Keleşler” (the fellow men of Köroğlu) and the epithets used to depict them in other Köroğlu stories. In this study, though, we set off with a poem, we also tried to follow the traces of the epithets used to depict the heroes in texts, too.

Key Words

Epithet, Oral-Formulaic Hypothesis, Köroğlu, the story of the Governor of Bolu, Meddah Behçet Mahir.

* Ahi Evran Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sbekki@gmail.com

Giriş

Türkiye’de özellikle destanlar üzerine yapılan tahlili çalışmalarda “epitet” kavramını ilk defa gündeme getiren ve bu bağlamda *Dede Korkut Kitabı*’nda geçen epitetleri inceleyen kişi İlhan Başgöz olmuştur. Başgöz’ün daha önce İngilizce olarak yayımlanan çalışması1 Nebi Özdemir tarafından Türkçeye çevrilmiş ve *Milli Folklor* dergisinin 37. sayısında “*Dede Korkut Destanında Epitetler*” başlığıyla yayımlanmıştır. Söz konusu çalışmanın yayımlanmasından çok kısa bir süre sonra Mehmet Aça, *Kozl Körpeş-Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma* (1998a: 295), adlı doktora tezinde İlhan Başgöz’den önce de Dede Korkut destanlarındaki epitetleri konu alan Kamil N. Veliyev2 ve Şakir İbrayev’in3 çalışmaları ile Tuva kahramanlık destanlarındaki epitetleri inceleyen S. M. Baysklan4 ve *Manas Entsiklopedia* adlı iki ciltlik eserde K. Botoyarov’un5 kaleme aldığı epitet maddesinden bahsetmiştir. Aça, aynı yıl “Türk Destanlarındaki Epitetler Hakkında Dört Eser ve İlhan Başgöz’ün Bir Yazısına Dair” başlıklı makalesinde de doktora tezinde çok kısa değindiği yukarıda adları geçen araştırmacıların epitetler üzerine yaptıkları çalışmaları daha geniş olarak tanıtmıştır (1998b: 693-699).

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye’de İlhan Başgöz gibi bir metni ele alıp onda geçen epitetleri tespit edip tahlilini yapan ilk çalışma, Prof. Dr. Sulayman Turduyevič Kayıpov danışmanlığında Yılmaz Öztürk’ün hazırladığı, “*Van Kırgızları’nın Tarihi Kişiler Hakkındaki Ağıtları* (Van, 2003)”, başlığını taşıyan yüksek lisans tezidir. Afganistan’ın Pamir bölgesinden getirilerek Van’ın Erciş ilçesine

yerleştirilen Kırgızların kendi tarihi kişileri (Hacı Rahmankul Han ve Asa Biy) hakkında söyledikleri ağıtlara yer verilen çalışmada, ağıt-destan metinleri epitetler merkeze alınmak suretiyle incelenmiştir.6

Abdulsalam Arvas’ın yine Prof. Dr. Sulayman Turduyevič Kayıpov danışmanlığında hazırladığı “*Van Âşıklık Geleneği* (Van, 2005)”, adlı yüksek lisans tezi, epitetlere yer veren diğer bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Arvas, bu çalışmasında, Vanlı âşıkların şiirlerini incelerken Yılmaz Öztürk’ün epitet incelemesini küçük değişikliklerle tatbik etmiştir.

Yukarıda zikredilen iki tezin de danışmanlığını yapan Kayıpov, gerek Türkiye’de gerekse yurt dışında yayımlanan birçok çalışmasında ele aldığı sözlü gelenek ürünlerinin tahlilinde epitetlerden sıkça istifade etmiştir. Kayıpov, değişik zamanlarda kaleme aldığı araştırmalarını 2009 yılında “*Folklor Üzerine Yazılar*” başlığıyla kitaplaştırmıştır. Söz konusu esere, “[\(http://www.turuz.info/Folklor/0034-Folklor%20uzre%20yazilar\(sulayman%20qaibof\)](http://www.turuz.info/Folklor/0034-Folklor%20uzre%20yazilar(sulayman%20qaibof)) (2009).pdf” adresinden ulaşılabilir.7

Epitet Nedir?

Epitet, temelini Milman Parry (1902-1935)’nin attığı ve öğrencisi Albert B. Lord (1912- 1991) tarafından geliştirilen “*Sözlü Formül Kuramı* (Oğuz 2010: 5-12)”nın asli elemanlarından. Bu kuram, halk bilimi çalışmalarında kısaca “*Homer sorunu*” olarak bilinen Homeros destanlarının (İlyada ve Odyssea) nasıl yaratıldığını anlamak üzere yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır (Çobanoğlu 1998: 138-170).8

İlhan Başgöz, epiteti, “*Bir ismi veya folklor araştırmalarında kah-*

ramanın ismini bir sıfatla veya isimle veya sıfat cümlesi ile tamamlayan söz ve cümlelere verilen addır (1998: 23-35).” şeklinde tanımlar ve şöyle örneklendirir: “*Delî adam deyince; delî, adamın epiteti olarak anlaşılıyor veya kapıyı kırıp zorla içeri giren adam deyince; ismin önündeki cümleler ismin epiteti olarak anlaşılıyor* (1998: 23035).” Başgöz, tanımının sonunda Türkçe’de epiteye karşılık bir terim bulamadığını da belirtir.9

Başgöz, söz konusu makalesinde, epitet incelemelerinin ortaya çıkışını kısaca özetler ve Dede Korkut Kitabı’nda, Tanrı’ya ve Peygamber’e de epitetler koşulduğunu kendisinin yalnızca insan kahramanlara koşulan epitetler üzerinde duracağını belirtir. Yapı olarak epitetlerin kısa ve isme doğrudan bağlananlar ile uzun söz kalıpları halinde bulunanlar olmak üzere ikiye ayırır. Dede Korkut’ta kadın olsun erkek olsun bir vesileyle adı geçen her Oğuz savaşçısının bir epiteti olduğunu vurgular ve tespit ettiği epitetleri şu şekilde sıralar: 1) *Renk*, 2) *İnsan Özellikleri*, 3) *Mitsel Nitelikler*, 4) *Fizik Özellikler*, 5) *Hayvan Adları*, 6) *Akrabalık İlişkileri*, 7) *Yaş*, 8) *Boy (kabile) Adı*, 9) *Mal, Mülk ve Zenginlik*, 10) *Mevki, Sosyal Statü*, 11) *Meslek*, 12) *Saygınlık, Nüfuz*, 13) *Giyim Kuşam*, 14) *Adet, Gelenek*, 15) *Dine Değinenler*, 16) *Destan Eylemi, Yiğitlik Eylemi*, 17) *Doğum Yeri*. Başgöz, devamla on yedi madde de topladığı Dede Korkut’ta geçen epitetleri, “*Epitet, Birey ve Toplum*” başlığı altında tahlile tabi tutar (1998: 23-35).

K. Botoyarov’un Manas Ensiklopediya’da yazdığı maddede ise epitet şöyle tanımlanmıştır: “*Epitet (vasıf, sıfat, lakap), bir şeyin ek olarak izah edilen niteliğini, kendine has*

özelliğini vurgulayarak gösteren, tarif eden, ona edebi şekil, şiirsel güzellik katan edebi araçlardan biri (1995: 369-370)”.10 Daha sonra epitetleri yapı bakımından, çift unsurlu, üç unsurlu, dört unsurlu ve çok unsurlu olarak dört maddede toplar. Epitetlerin sadece kahramanlara koşulmadığını, edebi eserde yer alan, atlar, silahlar, ev eşyaları, koşum takımları, doğa olayları, zaman, mevsim, ölçü birimleri ve yer adları gibi tanımlanabilen her şey ve nesneye koşulabileceğini örneklerle gösterir.

Yılmaz Öztürk ise İlhan Başgöz’ün epitet tanımını birkaç kelime eklemek ve çıkarmak suretiyle tekrar etmiştir: “*Sözlü gelenek ürünlerinde kahramanın adını veya herhangi bir ismi sıfatla, isimle ya da bir sıfat cümlesiyle tamamlayan söz ve cümlelere verilen addır* (2003: 29)”.

Kayıpov’un yukarıda andığımız eserinde epitet şudur diye bir tanım bulunmamaktadır. O, ele aldığı sözlü gelenek ürünlerini tahlil ederken ağırlıklı olarak epitetlerin o ürünlerdeki fonksiyonları üzerinde durmuştur. Kayıpov, kitabının “Ölön ve Dürö” türkülerini incelediği çalışmasında epitetler alt başlığını açar ve şu bilgilere yer verir: “*Ölönler lirik bir tür olmasına rağmen, epitetlerin kullanımı çok yaygın değildir. Sözlü gelenek eserlerine mahsus, birkaç mısradan oluşan silsilevi epitelere hiç rastlanmamaktadır. Estetik şekil verilmesi istenen nesnenin rengini, hacmini, güzelliğini veya çirkinliğini yansıtmaya görevi epitetlerin tekil yahut bileşik türlerine yüklenmiştir* (Kayıpov 2009: 188).”

Köroğlu’nun keleşlerine geçmeden önce yukarıdaki bilgileri de dikkate alarak epiteti şöyle tanımlayabiliriz: *Epitet, sözlü gelenek ürünlerinde,*

estetik özellik kazandırılmak istenen kahraman yahut herhangi bir nesnenin rengini, hacmini, güzelliğini veya çirkinliğini yansıtmak için o kahraman ya da nesneye koşulan öğelerdir.

Köroğlu'nun Keleşleri

Köroğlu'nun epitetleri dikkate alarak inceleyeceğimiz şiiri, "Bolu Beyi Kolu"nda geçmektedir.¹¹ Behçet Mahir anlatmasına göre kolun ana teması şöyledir: Köroğlu, Sultan Murat'tan aldığı izinle Çamlıbel'i mesken tutmuş ve gelip geçen her bezirgandan 1/40 bağ almaktadır. Köroğlu'na bağ vermek istemeyen bazı bezirgânlar, Köroğlu'nun 1/40 yerine 1/7 bağ aldığını söyleyerek padişaha şikâyette bulunurlar. Bu şikâyet üzerine padişah, Köroğlu'nun yakalanıp getirilmesini emreder. Bu iş için Bolu Beyi gönüllü olur. Köroğlu, üzerine gelen Bolu Beyi'ni önce esir eder sonra da Köroğlu kendi gönlüyle onun esiri olur. Bolu Beyi, Köroğlu'nu alıp İstanbul'a götürür ve padişahın huzuruna çıkarır. Padişah, Köroğlu'nun idam edilmesini buyurur. Padişahın kız kardeşi Döne Hanım, bir hile ile Köroğlu'nu kurtarır ve kendi sarayının bodrumunda saklar. Diğer taraftan uzun zaman eşinden haber alamayan Nigar Hanım, İsabalı'yı onu bulması için İstanbul'a gönderir. İsabalı, Döne Hanım'ı bulur ve Köroğlu'na yardım etmesini ister. Döne Hanım'ın yardımıyla Köroğlu, konulduğu bodrumdan çıkarılır. Köroğlu, ferasetiyle Döne Hanım'ın İsabalı'ya âşık olduğunu anlar. Döne Hanım'ı da alarak İstanbul'dan kaçarlar. Bolu Beyi, Döne Hanım'ın kaçırıldığını öğrenir ve padişahın hazinedeki tüfeği ister. Tüfeği alan Bolu Beyi, Köroğlu'nun peşine düşmek için ordu düzerken Köroğlu gelir. Bolu Beyi üç defa tüfekte ateş etse de Köroğlu'nu

vuramaz. Köroğlu, Bolu Beyi'ni atının kuyruğuna bağlayarak taşlık bir yerde onu parça parça eder.

Diğer taraftan kızının kaçırıldığını öğrenen Lala, kardeşi Kızıroğlu Mustafa Bey'e haber göndererek yeğenin kaçırıldığını haber verir. Kızıroğlu, çok kısa bir sürede Köroğlu'nu yakalar. Kızıroğlu ile Köroğlu güreşe tutuşurlar. Köroğlu hile ile Kızıroğlu'nun elinden kurtularak Çamlıbel'e döner. Döndüğünde de eşi Han Nigar'a Kızıroğlu'nun yiğitliğinden bahseder. Gizlice Köroğlu'nu dinleyen Kızıroğlu, Köroğlu'nu öldürmekten vazgeçerek memleketine döner. Döne Hanım ile İsabalı'nın kırk gün kırk gece sürecek düğününe geçilir.¹²

Köroğlu, aşağıya iktibas ettiğimiz şiiri, Döne Hanım'ın bodrumunda tutsak olduğu dönemde söylemiştir:¹³

*"Yine yiğitlerim düştü yâduma
Ağalar ağası yanımda gerek
Bir büküşte yedi giyim nal kıran
Koçak¹⁴ Demirc'oğlu'm yanımda gerek
Padişah suratlım kolu beratlım
Çentiyân¹⁵ kılıçlım desti kuvvetlim
Böbür¹⁶ aslan huylum kaplan sıfatlım
Köse Kenan Emmi'm yanımda gerek
Kimsenin halinden sorup da bilmez
Padişah'tan ferman gelse dinlemez
Yüz bin ordu olsa saygısı¹⁷ olmaz
Şimdi Koca Arap yanımda gerek*

Derya atı biner demir donludur
Meydana girende aslan canlıdır
Özü bir han oğlu İsfahanlı'dır
Şimdi Koca Bey'im yanımda gerek
Ah edüben bu zevkimi artıran
Öz özüne bir Haleb'i batıran
Beş dünya güzelin seçip getiren
Şimdi Celâli Bey'im yanımda gerek

Gürcistan elinden amana kaldı
Şam ile Halep'ten bir şikâr¹⁸ aldı
Aşlı Polat oğlu Mısır'dan geldi
Bıyıklı Yusuf'um yanımda gerek
Kılıç çekip ordulara daldıran¹⁹

İran Şahın bayrağını indiren
Şeşber20 atıp bedenleri böldüren
Kızır Mustafa Bey yanımda gerek
Köroğlu'm zindanda sıkıldı canı
Ayvaz'ı görmesem olurum deli
Çiğni21 hezaranlı22 desti cıdalı
Güzel İsa Bal'm yanımda gerek

(Boratav ve Fırath 1943: 230-232)”

Sekiz dörtlük olarak tespit edilmiş şiirde, Koçak Demircioğlu, Köse Kenan, Koca Arap, Kocabey, Celâlî Bey, Bıyıklı Yusuf, Kızır Mustafa Bey (Kızıroğlu) ve İsabalı, adlarına epitet koşulan Köroğlu'nun keleşleridir. Şiirin son dörtlüğünde Ayvaz'ın ismi geçse de ona koşulan bir epitet bulunmamaktadır. Köroğlu'nun keleşleri yukarıdaki şiirde geçenlerle sınırlı değildir. Behçet Mahir'den kayda geçirilen Köroğlu kollarında, Niğdeli Geyik Ahmet, Bursalı Topal Dursun, Tokatlı Depe Daşak, Kayserili Abulobut, Deli Mehtar, Fıfırık Burun, Toz Kopartan, Depe Delen ve Değirmen Avurt (1973: 126, 233, 237, 243, 303, 328, 344) da keleşler arasında sayılmaktadır.23

Koçak Demircioğlu

Birinci dörtlükte zikredilen Demircioğlu'nun kısa epiteti “koçak”; uzatılmış (çok unsurlu) epiteti ise düz yazıyla, “Bir büküşte yedi giyim nal kıran, ağalar ağası koçak Demircioğlu”dur. “Koçak” kelimesi metinde, “yiğit”, “cesur”, “kahraman” anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır. Demircioğlu'nun esas adı “Kenan”dır. Babası demirci olduğu için aynen Köroğlu'nda olduğu gibi babasının halk içerisinde geçerli olan unvanı ona ad olmuştur. Demircioğlu'nun epitetinde geçen “bir büküşte yedi giyim nal kıran” ibaresi –Köroğlu ve Demircioğlu kolu esas alındığında– aslında onun değil Köroğlu'nun bir özelliği olarak karşımıza çıkmakta-

dır. Bağdat Kolu'nda ise aynı özelliğe Demircioğlu'nun da sahip olduğu anlatılır. Köroğlu, Şah Abbas'a keleşlerini saz ile tanıtırken Demircioğlu hakkında şu dörtlüğü söyler:

“Hasmın karşısında hişmile duran
Yıldırım misali kılıcı vuran
Bir bükümde on yedi geyim nal kıran
O da Demircioğlu Kenan'a mahsus

(Mahir 1973: 351)”

Köroğlu'nun doğru söyleyip söylemediğini denemek isteyen Şah Abbas, yedi tane nal getirterek Demircioğlu'ndan bunları kırmasını ister. Demircioğlu, getirilen yedi nalı da kırarak Şah Abbas'ın önüne bırakır.

Demircioğlu'nun epitetinde geçen üçüncü özellik onun “ağalar ağası” sıfatını taşımasıdır. Köroğlu'nun yanında bin dokuz yüz doksan dokuz keleş bulunmaktadır. Bunlardan sadece altısı “bölükbaşı”dır. Demircioğlu'nun “ağalar ağası” sıfatıyla tüm bölükbaşlarının üzerinde bir yeri vardır.24 Köroğlu, bir dörtlükte onu koçaklar başı olarak metheder:

“Düşmanı alt etmek koçağın işi
Köroğlu etmemiş böyle teftişi
Demircioğlu'dur koçaklar başı
Bir koçağın bin düşmana bedeldir

(Mahir 1973: 67)”

Hemen hemen her kolda kahramanlığı ile ön plana çıkan Demircioğlu'nun, adına bağlı iki kol bulunmaktadır: Birincisinde Demircioğlu'nun Köroğlu'na katılması (Mahir 1973: 15-34), ikincisinde ise Demircioğlu'nun Kenan ilinde yaşayan ünlü koçak Reyhan Arap'ı Köroğlu'na getirmesi hikâye edilir (Mahir 1973: 35-45).

Köse Kenan

Köse Kenan'ın ismine doğrudan bağlanan epiteti hem isimden önce “köse” hem de isimden sonra “emmi” olarak verilmektedir. Köse Kenan

Emmi'nin uzatılmış epiteti ise, "*Padişah suratlı, kolu beratlı, çentiyarı kılıçlı, desti kuvvetli, böbür aslan huylu, kaplan sıfatlı Köse Kenan Emmi*"dir. Ensar Aslan yayınında, "*Nice ordu bozmuş eli beratlı, çintiyarı kılıçlı, gök arap atlı, böbür aslan huylu, kaplan sıfatlı Köse Emmi* (2003: 139-140)" şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Köse Kenan, Kenan ilinden gelip İstanbul'a yerleşen daha sonra da Köroğlu'na katılan yiğitlerdendir. O, Kenan ilinde kendisinden çekinilen, yediden yetmişe herkes tarafından tanınan biridir. Köse Kenan, memleketinde, belden aşağısına demir don giyip belden üstü çıplak gezdiği için "Demirdon Köse" olarak ün yapmıştır (Mahir 1973: 69, 269, 328). Onun "emi/emmi" sıfatını alması koçaklar içinde en yaşlısı olmasından kaynaklanır. Köroğlu, ona olan saygısını "emmi" diyerek göstermiş ve davlumbaz ocağının sağını vermiştir (Mahir 1973: 66). Köse, sıfatı ise yüzünde sadece üç tel kıl bulunmasından kaynaklanmaktadır (Mahir 1973: 227).

Köse Kenan, Köroğlu keleşleri arasında tek başına sayısı binlerle ifade edilen ordulara karşı kazandığı başarılarla temayüz eder: "*Meğer Kenanlı Köse Kenan, öyle bir yığitti ki yani bir cenk içine gittiği zaman, Köroğlu'na sorardı: Köroğlu düşman ne kadar? Eğer bin kişi, iki bin kişi olduğuna Köse Kenan duyduğu gibi, derdi: Köroğlu, öyle ufak tefeklere beni yollama. Benim kılıç kalkan çektiğim; gözlerime çengel atıp kapaklarına çengel vuracağım, en aşağı kırk gün cenk edeceğim ki vücudum yorula. Yoksa, üç günde, ben attan inmem. Bin kişiye de karşı kılıç çeksem benim için gayet azdır....*" (Mahir 1973: 66)." Köse Kenan'ın burada dile getirilen özel-

liği, Ensar Aslan yayınında karşımıza çıkan "*nice ordu bozmuş*" sıfatının nereden kaynaklandığını tam olarak karşılamaktadır.

Köse Kenan'ın Köroğlu kollarında sık sık vurgulanan bir özelliği de onun toplu olarak girilen savaşlarda yedi yüz elli altı koçağa kumanda etmesidir (Mahir 1973: 244).

Köse Kenan, kendi adını taşıyan –Köse Kenan ile Dana Hanım- adlı hikâyenin de başkahramanıdır (Mahir 1973: 68-76).

Koca Arap [Reyhan Arap]

Şiirdeki sıralamaya göre Köroğlu'nun üçüncü keleşi Koca Arap'tır. Ona koşulan epitet şöyledir: "*Kimsenin halinden sorup bilmeyen, padişaktan ferman gelse dinlemeyen, yüz ordu (ile karşılaşsa) saygısı (kaygısı) olmayan Koca Arap*".

Behçet Mahir'den derlenen Köroğlu kollarında "Koca Arap" adında bir keleş geçmemektedir. Kollarda "Arap" unvanlı tek kişi "Kenanlı Reyhan Arap"tır ve Köroğlu'nun keleşleri içinde ikinci sırada zikredilir (Mahir 1973: 126, 233, 237, 243, 303, 328, 344).

Ümit Kaftancıoğlu, yayınında geçen şiirde yukarıdaki epiteye bağlanan kişi Reyhan Arap olarak karşımıza çıkar:

*"Kimsenin halinden derdinden bilmez
Padişaktan ferman olsa dinlemez
Yüz bin ordu gelse var mısın demez
Şimdi Reyhan Arap yanımda gerek
(Kaftancıoğlu, 1979: 49)"*

Köroğlu ile Demircioğlu kolunun sonlarına doğru Kenan ilinin sultanının, Köroğlu'nun bağlı olduğu Osmanlı sultanını Reyhan Arap'la tehdit etmesi anlatılır. Bunun üzerine Osmanlı sultanı, Köroğlu'ndan Reyhan Arap'ı "yarasız beresiz" tutup getirmesini ister.

Köroğlu'nun baş koçağı Demircioğlu'nun Reyhan Arap'ı yakalayıp getirmesi ayrı bir kolda –Demircioğlu-Reyhan Arap anlatılmaktadır. Reyhan Arap'ı diğer koçaklardan ayıran en önemli özelliği “gökte uçan kuşa hükmeden, Kırat'tan geri kalmayan Alapaça” adlı bir ata sahip olmasıdır. Reyhan Arap, toplu yapılan savaşlarda da yüz altı kişiye kumanda eden bir “bölükbaşı” olarak anlatılır (Mahir 1973: 328).

Kocabey

Adlaşmış sıfat olarak karşımıza çıkan Kocabey (Koca+Bey) adlı keleşin uzatılmış epiteti, “*Derya atı binen, demir donlu, meydana girdiğinde aslan canlı, İsfahanlı bir beyin oğlu Kocabey*”dir.

Kocabey adlı keleş, Behçet Mahir anlatmasında iç içe geçmiş hikâyelerden oluşan “Kızıroğlu Mustafa Bey - Afganistan – Gürcistan” adlı kolda geçmektedir. Kocabey, Ardahan yaylalarını yurt tutmuş, gökte uçan kuşa hükmeden, otuz altı bin kılıç vuran atlısı olan biri olarak tanıtılır (Mahir, 1973: 445-446). Kocabey, Köroğlu'nun Gürcistan seferinde İran toprağından –ki Kocabey'in epitetinde geçen “*İsfahanlı*” ibaresine telmih vardır- izinsiz geçmesine çok içerler ve ondan bunun hesabını sormak ister. Kıyafet değiştirerek Köroğlu'nun yaşadığı Çamlıbel'e gider. Köroğlu, ferasetiyle kılık değiştirerek obasına gelen kişinin Kocabey olduğunu anlar ama bunu belli etmez. Kocabey, Köroğlu'nu ve keleşlerini tanıyınca onlarla savaşmaktan vazgeçer. Köroğlu'nun Gürcistan seferi dönüşünde onu karşılar, konuklar ve sahip olduğu atlılarla birlikte Köroğlu'na katılır (Mahir, 1973: 497).

Ümit Kaftancıoğlu yayınında Kocabey adına müstakil bir kol bulun-

maktadır (1979: 277-301). Kocabey'in Köroğlu'na katılması yukarıdaki anlatmadan çok farklıdır. Dünyada kendisini tek yiğit olarak gören Kocabey, Köroğlu'nun ününü duyar ve ona meydan okumak için Çamlıbel'e gelir. Kocabey ile Köroğlu arasında yapılan vuruşmada Köroğlu, Kocabey'e yenilir. Kocabey, Köroğlu'ndan aman dilemesini ister. Köroğlu, kimseden aman dilememiştir. Kocabey'den de aman dilemez. Köroğlu'nun mertliğini gören Kocabey, ona katılmak istediğini söyler (Kaftancıoğlu, 1979: 281).

Celâli Bey

Celâli Bey'in epiteti, “*Tek başına Halep'i batıran, beş dünya güzeline seçip getiren, [Köroğlu'nu] mutlu eden Celâli Bey*”dir.

Behçet Mahir anlatması Köroğlu kollarında Celâli Bey geçmemektedir. Celâli Bey, Köroğlu destanının devam eden kolu olarak kabul edebileceğimiz “Celâli Bey ve Mehmet Bey Hikâyesi”nde Mehmet Bey'in babası olarak karşımıza çıkar. Hikâyeye göre Celâli Bey, Aydınlıdır ve Köroğlu'nun kırklara karışıp sır olmasından sonra oğluyla birlikte Aydın'a dönmüştür. Bir zaman sonra oğlu Mehmet Bey ile Aydın'ı terk ederek İsfahan'a gider ve İsfahan Şahı'nın has adamları arasında yerini alır. Sırp padişahının İsfahan Şahının üzerine savaş açacağını öğrenince tek başına Sırp kalesine sefere çıkar ve zaferle döner. İsfahan Şahı, Celâli Bey'i cihan pehlivanlığıyla taltif eder. Celâli Bey, son olarak Kara-Çöl'e esir düşen oğlunu kurtarır (Boratav 1998: 210-242).

Bıyıklı Yusuf

Bıyıklı Yusuf'un uzatılmış epiteti: “*Elinden Gürcistan aman dileyen, Şam ve Halep'ten şikâr alan, Mısırlı Polat oğlu Bıyıklı Yusuf*”tur.

Behçet Mahir'den derlenen Köroğlu kollarında Bıyıklı Yusuf adında bir keleş geçmemektedir. Ümit Kaftancıoğlu yayında ise iki yerde (s. 165 ve 215) diğer keleşlerle birlikte ismi anılmaktadır. Mahir ve Kaftancıoğlu yayınlarından hareketle Bıyıklı Yusuf adına koşulan epitetleri yorumlamak mümkün değildir.

Bıyıklı Yusuf'un kim olduğunu Pertev Naili Boratav ile Halil Vedat Fıratlı'nın hazırladıkları "İzahlı Halk Şiiri Antolojisi"nde geçen "Köroğlu'nun Sonu" başlıklı bölümden öğrenebiliyoruz. Köroğlu, sır olduktan sonra birçok keleşini onu aramaya çıkar. Bıyıklı Yusuf, Köroğlu'nu "Kırklar Meclisi"nde yer-içerken bulur. Yusuf'u da yemeğe davet ederler. Yusuf, sadece bir tas su ister. Onun da hepsini içemez. Kırklardan biri tasta kalan suyu Yusuf'un başına döker ve Yusuf, yarı beline kadar ıslanır. Yusuf'un vücudunun ıslanan kısmı -beline kadar- yirmi yaşındaki genç gibi sağlam ve dinç kalır. Belden aşağısı ise tutmaz bir hale gelir. Belden aşağısı tutmayan Yusuf, ata bindiğinde düşmemek için kendini bağlatır öyle dolaşmış. 250 yıl böylece yaşadığı söylenen Bıyıklı Yusuf, dolaştığı yerlerde hep Köroğlu'nu ve onun keleşlerini anlatmış (Boratav ve Fıratlı 1943: 242).

Behçet Mahir'in Köroğlu'nun sonu ile ilgili verdiği bilgilerde 247 sene ömür sürüp Köroğlu'nu ve keleşlerini anlatan kişi Lezgi Ahmet olarak karşımıza çıkar. Behçet Mahir, Köroğlu'nun Lezgi Ahmet'e, "*Cebincen paran eksik olmasın, ömrün uzun olsun, başımıza geçenleri söyle!*", diye dua ve vasiyette bulunduğu, bunun üzerine Lezgi Ahmet'in 247 sene Köroğlu ve keleşlerinin maceralarını anlattığını nakleder (Mahir 1973: 586-587).

Kızır Mustafa Bey [Kızıroğlu]

Kızıroğlu Mustafa Bey'in incelediğimiz şiirde geçen epiteti, "*Kılıç çekip ordulara saldıran, İran Şahı'nın bayrağını indiren, şeşber (gürz) atıp bedenleri böldüren Kızır Mustafa Bey*" dir.

Kızıroğlu Mustafa Bey, doğrudan Köroğlu'na bağlı bir keleş değildir. Aşağıda görüleceği üzere Köroğlu ile Kızıroğlu arasındaki ilişki, dostluk ile düşmanlık arasında gidip gelen bir seyir arz etmektedir.

Bağdat kolunda, Kızıroğlu, kendisi ve dokuz yüz dokuz atlısı demir don (zırh) giyen bir çöl beyi olarak tanıtılır (Mahir 1973: 346). Aynı kolda Kızıroğlu, Şah Abbas'ın ordusuyla savaşan ve çok zor duruma düşen Köroğlu'na yardıma gelir. Köroğlu ve adamlarını zor durumdan kurtarır bunun üzerine Şah Abbas, ateşkes ilan eder.

Behçet Mahir anlatmasında, "Kızıroğlu Mustafa Bey -Afganistan-Gürjistan" adlı bir kol vardır. Bu kolun ana temasını, Kızıroğlu'nun suretini görerek âşık olduğu Dağıstan padişahının kızı Suna Şah'ı almak üzere sefere çıkması, orada tutsak düşmesi ve Köroğlu'nun onun kurtarması oluşturur.

Kızıroğlu, Bolu Beyi kolunda, İsa-balı ile evlendirilen Döne Hanım'ın amcası rolünde karşımıza çıkar. Yeğeni Döne Hanım'ı kaçırarak Köroğlu'nu öldürmek üzere gelen Kızıroğlu onunla güreşe tutuşur. Köroğlu hile ile Kızıroğlu'nun elinden kurtularak Çamlıbel'e döner. Döndüğünde de eşi Han Nigar'a Kızıroğlu'nun yiğitliğinden bahseder. Gizlice Köroğlu'nu dinleyen Kızıroğlu, onu öldürmekten vazgeçerek memleketine döner. Kızıroğlu ile Köroğlu arasındaki yiğitlik mücadelesi "*Kızıroğlu Türküsü*"yle günümüze kadar taşınmıştır.²⁵

İsabalı [Esebalı]26

İsabalı'na doğrudan koşulan epitet “*güzel*”dir. İsabalı'nın uzatılmış epiteti, “*Çiğni (omzu) hezeranlı (kargılı), eli cidalı (mızraklı) güzel İsabalı*”dır. Ensar Aslan yayınında, “*Hezeran kılıçlı, desti cidalı, güzel İsabalı*” şeklinde karşımıza çıkar (2003: 139-140).

Kızıroğlu Mustafa Bey, tasviri resmini gördüğü Gürcistan hükümdarının kızı Suna Şah'ı almak için Gürcistan'a sefere çıkar ve orada hile ile yakalanarak tomruğa vurulur. Kızıroğlu Mustafa Bey'in yakalanıp zindana atıldığı dilden dile dolaşmaya başlar. Köroğlu, duyduklarının doğru olup olmadığını öğrenmek için kıyafet değiştirerek Gürcistan'a doğru yola çıkar. Afganistan'a ulaştığında bir sarraf dükkânının önünden geçerken Afganistan Şahı'nın torunu olan İsabalı'nın altınlarla oynarken onların tuğrasını parmağıyla sildiğini görür ve çocuğu Çamlıbel'e götürüp evlat edinmeyi aklına kor (Mahir, 1973: 426). Kızıroğlu Mustafa Bey'i kurtarıp memleketine dönerken İsabalı'yı da kaçırmak için Çamlıbel'e getirir (Mahir, 1973: 443). Çamlıbel'e getirildiğinde yedi yaşında olan İsabalı, Han Nigar'ı anne, Köroğlu'nu da baba bilerek büyümüştür (Mahir, 1973: 551).

İsabalı, bir kahraman olarak yukarıda özetini verdiğimiz Bolu Beyi kolunda karşımıza çıkar. Köroğlu'nun Bolu Beyi'nin tutsağı olduğu zamanda babasını bulmak için İstanbul'a gelir ve Döne Hanım'ın da yardımıyla babasını kurtarır. Döne Hanım, İsabalı'yı beğenir. Köroğlu, ferasetiyle Döne Hanım'ın İsabalı'ya olan ilgisini anlar ve onu İsabalı ile evlenmeye ikna eder (Mahir, 1973: 566).

İsabalı'nın Köroğlu kollarında-

ki fonksiyonu ile şiirde ona koşulan epitetlerin örtüşmediği görülür. İsabalı'nın özelliklerini yansıtan dörtlük, Nejat Birdoğan'ın yayımladığı “*Köroğlu ile Bolu Beğ*” kolunda karşımıza çıkar:

*“Köroğlu önünde merdana duran
Menekşe bıyığın dalında buran
Bir elinde yedi ifcin nal kıran
Bugün İsabalı burda gerektir*

(Birdoğan, 1996: 274)”

Sonuç

Pertev Naili Boratav, “Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği” adlı kitabında, âşıklar arasında “*yirmi dört*” olarak rivayet edilen Köroğlu kollarının “*yirmi bir*” tanesinin adını zikretmektedir. Doğan Kaya, “Köroğlu'nun Döne Hanım'ı Kaçırması Kolu” başlıklı tebliğinde bu sayıyı “*elli dört*” olarak verir. Dursun Yıldırım da, “Köroğlu Destanı'nın Orta Asya Rivayetleri” üzerine hazırladığı çalışmasında, Köroğlu'nun Türkmen ve Karakalpaklar arasında “*kırk bir*”, Özbekler arasında “*on dört-on altı*”, Orta Asya'da “*kırk üç*”, Kazaklar arasında “*altmış iki*” ve Tacikler arasında “*elli*” versiyonunun olduğunu tespit etmektedir (Yıldırım 1983: 103-114).

Dursun Yıldırım, Orta Asya bozkırlarından Balkanlara kadar uzan geniş saha içinde teşekkül eden ve hala gelişmekte olduğunu söylediği Köroğlu Destanı rivayetlerini “Batı Versiyonu” ve “Orta Asya Versiyonu” olmak üzere iki versiyon etrafında toplamının uygun olduğu kanaatinde. Ona göre Batı Versiyonunu Azerbaycan, Anadolu, Balkan ve çevre Türk yerleşim sahalarında yer alan Türk rivayetleri ile Gürcü, Ermeni ve diğer etnik grup ve milletler arasında yer alan rivayetler oluşturur. Orta Asya versiyonu ise, Türkmen, Özbek, Karakalpak, Tatar,

Kazak, Kırgız, Uygur Türklerine ait rivayetler ile Tacik ve Buhara Araplarına ait Arapça ve Tacikçe anlatmalar ve Afganistan Türkleri arasında dolaşan rivayetleri kapsamaktadır (Yıldırım 1983: 103-114).

Bu çalışmadaki tespitlerimiz, Köroğlu Destanının Batı Versiyonları içerisinde önemli bir yeri olan Anadolu rivayetlerine dayanmaktadır.

Âşıklar arasındaki rivayetlere göre her keleşin adına bağlı bir kol vardır. Keleş sayısı bazen “*üç yüz altmış altı*” veya “*yedi yüz*” bazen de “*yedi yüz yetmiş yedi*” olarak rivayet edilmektedir (Boratav 1988: 35). Behçet Mahir’e göre ise keleş sayısı “*bin dokuz yüz doksan dokuz*”dur (1973: 64).

Boratav, Köroğlu Destanı üzerine yaptığı incelemede, Köroğlu kollarının hemen hepsinde işlenen olayların üçlü bir şemaya uygunluğunu tespit etmiştir:

“1) *Ya Köroğlu yahut da arkadaşlarından biri bir kızı yahut değerli bir şeyi almak yahut da kendilerinden alınmış bir şeyi kurtarmak üzere düşman ülkesinde veya meçhul bir diyar da bir maceraya atılır.*

2) *Gittiği yerde tam muvaffak olacağı zaman yakalanır veya arkasından yetişen askere tek başına karşı koyamaz, mağlup olmak üzeredir.*

3) *Yakalanmışsa; asılmak üzere iken, cenkte ise; bitap düştüğü bir sırada arkadaşları yetişir, düşmanı mağlup ederler; hep birlikte muzaffer olarak Çamlıbel’e dönerler* (Boratav 1988: 140).”

Bu anlatı mantığı içerisinde Köroğlu keleşlerinin fonksiyonları aynıdır ve hepsinin yaptığı işler büyük oranda benzerdir. Bu nedenle kollarındaki kahramanların adları ile yaptıkları işler –örneğin nal bükme, Köroğ-

lu, Demircioğlu ve İsabalı’nda ortak epitet olarak geçmektedir- kolaylıkla birbirine karıştırılabilir. Hatta hangi kolun hangi olayları içerdiği ve hangi kahramana bağlı olduğu da unutulabilir. Burada kahramanların isimlerine bağlı olarak karşımıza çıkan, konuyu özetleyen kısa veya uzun epitetler,27 anlatıcı (ozan, âşık, meddah) için hafızayı yenileyici, hatırlatmayı kolaylaştırıcı bir unsur olarak işlev görür. Birkaç kısa cümleden oluşan epitetlerin akılda tutulması kolaydır (Başgöz 1998: 23-35).

Başgöz, Oğuz savaşçılarından Bamsı Beyrek’in uzatılmış epitetinin28 birkaç cümleye sıkıştırılmış “Kam Büre Beg oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nun anlatısından başka bir şey olmadığını söyler (1998: 23-35).

Sözlü Formül Kuramının oluşumu ve bu bağlamda epitetler üzerinde yapılan çalışmaların hemen hepsinde manzum eserler kullanılmıştır. Bunun tek istisnası Dede Korkut Kitabı üzerinde yapılan çalışmalardır (Başgöz 1998: 23-35, İbrayev 1997, Veliyev 1989). Bu çalışmada, her ne kadar bir manzumeden yola çıkılsa da kahramanlara koşulan epitetlerin izi, düz yazılı metinlerde takip edilmeye çalışılmıştır. Behçet Mahir’in anlattığı Köroğlu kolları ana kaynağımız olmuştur. Mahir, çalışmanın içinde de gösterildiği üzere keleşleri tanıtırken mutlaka onlara koşulan lakapları tekrar etmiş, yeri geldikçe bu lakapların nasıl oluştuğu konusunda bilgi vermiştir.

Behçet Mahir’in anlattığı kollar da keleş sayısı çok defa “*bin dokuz yüz doksan dokuz*” veya “*üç yüz altmış altı*” olarak geçer. Bunlardan altısı bölükbaşı olup hemen her kolda karşımıza çıkan kahramanlardır. Behçet

Mahir, bu kahramanları bize şöyle sıralar: “Birinci Erzurumlu Demircioğlu Kenan, ikinci koçak Kenanlı Reyhan Arap, üçüncü koçak Niğdeli Geyik Ahmet, dördüncü koçak Bursalı Topal Dursun, beşinci koçak Kayserili Abulobut, altıncı koçak Tokatlı Debe Daşak (1973: 281).” Bunlara ek olarak masal kahramanlarını çağrıştıran “Değirmen Avurtlu”, “Fırfırık Burunlu”, “Toz Kopartan”, “Depe Delen” gibi has ismi olmayan keleşler de Köroğlu’nun safında yerlerini almıştır. İncelediğimiz şiirde burada sıralanan keleşlerden sadece ikisine –Demircioğlu ve Reyhan Arap- yer verilmiştir.

İncelediğimiz şiirde geçen keleşler ile onlara koşulan epitetlerin anlatılar içinde bir karşılığının olup olmadığı araştırılırken Behçet Mahir anlatması metinlerle yetinilmemiş ulaşılabilen diğer yayınlardan da istifade yoluna gidilmiştir. Bu arada incelenen şiirin değişik kişilerce yayınlanan metinlerine de zaman zaman müracaat edilmiştir. Bu bağlamda şiirde geçen keleşlere koşulan epitetlerle keleşlerin anlatılardaki fonksiyonlarının büyük ölçüde örtüştüğü görülmüştür. Özellikle Demircioğlu, Köse Kenan, Kızıroğlu, Kocabey ve İsabali’ya koşulan epitetlerin Bamsı Beyrek örneğine çok yakın durduğu gözlenmiştir. Şiirde Koca Arap olarak geçen kişinin, bu kişiye koşulan epitetler ve kollar dikkate alındığında “Reyhan Arap” olduğuna kanaat getirilmiştir. Celâli Bey ve Bıyıklı Yusuf, “Köroğlu’nun Sonu” ve Köroğlu dairesine dahil edilen kollar da karşımıza çıktığı için bu iki koçağın kollardaki fonksiyonları ile epitetlerinin tam olarak örtüşüp örtüşmediği tespit edilememiştir.

Behçet Mahir tarafından koçak başı olarak anılan *Niğdeli Geyik Ah-*

met, Bursalı Topal Dursun, Kayserili Abulobut ile Tokatlı Debe Daşak’ın incelediğimiz şiirde yer almamasının sebebi, doğrudan şiirin türü (koşma) ile ilgili olmalıdır. Bilindiği üzere koşmalar, gelenekte en az üç en fazla –istisnalar olmakla birlikte- beş dörtlülükle sınırlandırılmış manzumelerdir (Dizdaroğlu 1969: 72). Eğer bu şiir, âşık tarzı destan türünde söylenmiş olsaydı muhtemel ki buradaki isimler de şiirde yerlerini alacaklardı.

Keleşlere koşulan epitetler, onların bireysel özelliklerinin yanında bu destanların yayıldığı coğrafyalardaki toplumlarda nelerin yiğitlik sayıldığı ve hangi değerlerin saygın bulunduğunu da göstermektedir.

Biz, bu çalışmayla epitetin, halk edebiyatı ürünlerinin tahlilinde faydalanılması gereken bir yaklaşım tarzı, metinlere nüfuz edebilmede bir anahtar görevi üstlendiğini aynı zamanda sadece destan metinlerinin tahlilinde değil âşık tarzı şiirlerin tahlilinde de kullanılması gereken bir yöntem olduğunu göstermek istedik.

NOTLAR

- 1 İlhan Başgöz, “Epithet in a Prose Epic: The Book of My Grandfather Korkut”, *Folklore Preprint Series* (Indiana University), S. 6, (1978), s. 1-23.
- 2 Kâmil N. Veliyev’in çalışması “*Destan Poetikası*” adını taşımaktadır. Azerbaycan’da 1984 yılında yayımlanan eser, 1989’da Halil Açıköz tarafından Türkiye Türkçesine aktararak Türk okurunun dikkatine sunulmuştur. Araştırmacı, Dede Korkut Kitabı üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, burada epitet olarak anılan terimi “Bedii Vasıf ve Bedii Hitaplar” başlığı altında ele almıştır (Veliyev 1989: 82-101).
- 3 Şakir İbrayev’in çalışması “*Poetika Oguzskogo Geroişeskogo Eposa*, (Almatı, 1997)” adını taşımaktadır. Araştırmacının Dede Korkut Kitabı’nda geçen epitetleri incelediği kısım kitabın 40-78. sayfaları arasındadır.
- 4 S. M. Baysklan’ın çalışması “*Poetika Tuvinskogo Geroişeskogo Eposa*, (Tuva/Kızıl, 1987)” adını taşımaktadır. Araştırmacının kitabında epitet konusu 42-52. sayfalar arasındadır.

- 5 K. Botoyarov'un kaleme aldığı ansiklopedi maddesi yaklaşık iki sayfadır. Araştırmacı, epitetin tanımını yaparak Manas destanında geçen epitetleri kısaca tanıtmıştır (1995: 369-370).
- 6 Söz konusu tezde epitetler şu şekilde tasnif edilerek yorumlanmaya çalışılmıştır:
1. Epitetlerin Tematik İncelemesi
 1. Renk epitetleri
 2. Giyim, kuşam epitetleri
 3. Kahramanın kişisel ve fiziksel epitetleri
 4. Kahramanın yiğitlikleriyle ilgili epitetler
 5. Kahramanın sosyal statü ve mevki epitetleri
 6. Saygınlık ve nüfuz epitetleri
 2. Epitetlerin Semantik İncelemesi
 1. Mitsel epitetler
 2. Metaforik epitetler
 3. Düz epitetler
 3. Epitetlerin Yapısal İncelemesi
 1. Tekil epitetler
 2. Bileşik epitetler
 3. Zincirleme epitetler
 4. Kuşatmalı epitetler
 4. Epitetlerin İşlevsel İncelemesi
 1. Epitetlerin hisselik fonksiyonu
 2. Epitetlerin görsellik fonksiyonu (Öztürk 2003: 29-62)
- 7 Eser hakkında bir tanıtım yazısı bulunmaktadır. Bk. Arvas 2010: 212-215.
- 8 Türkçeye "Söz Kalıpları Teorisi (Başgöz 1998: 23-35)" ve "Sözlü Kompozisyon Teorisi (Çobanoğlu 1998: 138-170)", şeklinde de çevrilen kurum ve bu kuramın değişik metinler üzerindeki uygulamalarına ilişkin çalışmalar için bk. Çobanoğlu 1999: 229-257, Fedakar 2006: 213-222, Ekici 2007: 126-128, Aksoy Sheridan 2008: 21-32. "Sözlü Formül Kuramı" üzerine daha ayrıntılı bir okuma için bk. Ong 1995, Dorson 2006.
- 9 Kamil N. Veliyev, epiteti, "Bedii Vasıf" ve "Bedii Hitap" olarak ele alır. Diğer araştırmacılar, Karyopov, İbrayev, Baysklan, Botoyarov, Öztürk ve Arvas ise terimi olduğu gibi "epitet" olarak çalışmalarında kullanırlar. Orhan Şaik Gökçay (2000: CLXXXI) ile Ahmet Bican Erçilasun (2007: 493) Oğuz ve Kâfir beylerini tanıtırken "alkış" terimini epitet karşılığında kullanmışlardır.
- 10 Kurgızca olan ansiklopedi maddesini Türkçeye çevirerek istifademe sunan Doç. Dr. Mustafa Tanç ile Yrd. Doç. Dr. Caştegin Turgunbayer'e teşekkür ederim.
- 11 Bolu Beyi Kolu üzerine son dönemde önemli bir çalışma yayımlanmıştır. Hatice İçel'in hazırladığı "Koroğlu'nun Bolu Beyi Kolu Üzerine Bir İnceleme, (Konya, 2010)" adlı kitapta, söz konusu kolun yedi eş metni (Erzurum, Kaftancıoğlu, Kahramanmaraş-Gaziantep, Kadirli, Sivas, Iğdır-Azerbaycan, Türkmenistan) incelemeye tabi tutulmuş, bu kollardan sadece beşinin (Erzurum, Kadirli, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkmenistan) metnine yer verilmiştir.
- Doğan Kaya'nın "Koroğlu'nun Döne Hanım'ı Kaçırması Kolu" başlıklı tebliği de konusu itibarıyla "Bolu Beyi Kolu" ile örtüşmektedir. Bk. Doğan Kaya (Bolu, 17-18 Ekim 2009) 23 Aralık 2011 <http://www.dogankaya.com/fotograf/Koroğlu-Döne_%20Hanım_Kacirmasi.pdf>
- 12 Çalışmada kullandığımız Bolu Beyi Kolu'nun metni için bk. Behçet Mahir (1973: 499-582). Behçet Mahir anlatmasında söz konusu şiir bulunmamaktadır. Keleşlerin isimlerinin geçtiği bölüm nesir halindedir (1973: 561-562).
- 13 Koroğlu'nun bu şiiri, birçok kişi tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışmada, Boratav ve Fıratlı yayınındaki Posoflu Âşık Müdâmi'den derlenen metin esas alınmıştır. Müdâmi, şiiri, "peşrevi= her kıtadan sonra sekiz heceli bir kıta eklemek" suretiyle okumuştur. Müdâmi'nin eklediği peşrevi şiirin konusuna uygun olmakla birlikte epitetlere bir şey katmadığı için bu kısımlar (peşrevi) değerlendirilmeye alınmamıştır. Diğer yayınlarda da (Öztelli 1953: 27-28, Öztelli 1974: 73-74, Kaftancıoğlu 1979: 47-49, Birdoğan 1996: 274, Aslan 2003: 139-140) peşrevi kısımları bulunmamaktadır.
- 14 Koçak: yiğit, cesur, kahraman.
- 15 Çentiyen kılıç: kertilmiş veya eğri kılıç (?).
- 16 Böbür: kaplan cinsinden yırtıcı bir hayvan.
- 17 Öztelli (1953: 27) yayınında bu kelime "kaygısı" şeklinde geçmektedir ki, metnin bütünlüğü esas alındığında daha uygun düşmektedir.
- 18 Şikar: av
- 19 Öztelli (1953: 28) yayınında bu kelime "saldıran" şeklinde geçmektedir ki, metnin bütünlüğü esas alındığında daha uygun düşmektedir.
- 20 Şeşber: altı köşeli güz.
- 21 Çiğın: omuz.
- 22 Hezaran: kargı, mızrak.
- 23 Behçet Mahir anlatmasında Koroğlu'nun keleş sayısı sıklıkla "bin dokuz yüz doksan dokuz" bazen de "üç yüz altmış altı" olarak verilir. Bunlardan sadece altısı "bölükbaşı"dır (Mahir 1973: 233).
- 24 Demircioğlu'na koşulan "ağalar ağası" epiteti, Salur Kazan için kullanılan "alplar başı" ibaresini çağrıştırmaktadır.
- 25 TRT Türk Halk Müziği Repertuarı'nda iki adet Kızıroğlu türküsü bulunmaktadır: Birincisini Âşık Dursun Cevlâni'den Muzaffer Sarısözen derlemiş ve notaya almıştır. İkinci türkü, Âşık Murat Çobanoğlu'ndan derlenmiş ve Yücel Paşmakçı tarafından notalandırılmıştır (Repertuar Nu: 390).
- 26 İsabalı, Behçet Mahir'de Esebalı olarak geçmektedir. Biz, şiirlerde geçen İsabalı söyleyişini tercih ettik.
- 27 İlhan Başgöz, epitetlerin destanlardaki kahramanları ayırt edici fonksiyonlarıyla ilgili olarak, C. M. Bovra'nın "epitetlerin bir kahramanı ötekinden ayırmaya yaradığını"; W. Whallon'un "epitetlerin bağlı olduğu kahramanların ka-

- rakterini doğru olarak belirttiği"; G. Nagy'nin "Epitet niteliği isimle bağlı olan olayı, minicik bir biçim içinde anlatır. Epitet küçük bir kapsüle sıkıştırılmış epizottur" şeklindeki görüşlerini sıralar (1998: 23-35).
- 28 Beyrek'in epiteti şöyledir: "Parasarun Bayburd Hisarından parlayıp uçan, ap alaca gerdeğine karşı gelen, yidi kızun umudu, kalın Oğuz imrençesi, Kazan Bigün unağı, boz ağırlu Beyrek (Ergin, 1989: 113, 174)".

KAYNAKLAR

- Aça, Mehmet. "Kozı Körpeş-Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma (C. 1 İnceleme)". Yayınlanmamış doktora tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, 1998a.
- . "Türk Destanlarındaki Epitetler Hakkında Dört Eser ve İlhan Başgöz'ün Bir Yazısına Dair". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 6 (Güz 1998b): 693-699.
- Aksoy Sherdan, R. Aslıhan. "Sözlü Formül Kuramı Işığında Dede Korkut Kitabı'na Bakış", *Millî Folklor* 79 (Güz 2008): 21-32.
- Arvas, Abdulselam. "Van Aşıklık Geleneği". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2005.
- . "Folklor Üzerine Yazılar'a Dair", *Millî Folklor* 85 (Bahar 2010): 212-215.
- Aslan, Ensar. *Halkbilimi Araştırmaları*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Yayınları, 2003.
- Başgöz, İlhan. "Dede Korkut Destanında Epitetler". Çev. Nebi Özdemir. *Millî Folklor* 37 (Bahar 1998): 23-35.
- Birdoğan, Nejat. *Köroğlu / Bir Toplumsal Direnişin Destanı*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996.
- Boratav, Pertev Naili ve Halil Vedat Fıratlı. *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*. Ankara: Maarif Matbaası, 1943.
- Boratav, Pertev Naili. *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. 2. bs. İstanbul: Adam Yayınları, 1988.
- Botoyarov, K. "Epitet", *Manas Ensiklopediya*. C. 2, Bişkek: (yy) 1995: 369-370.
- Çobanoğlu, Özkul. "Sözlü Kompozisyon Teorisi ve Günümüz Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri". *Folkloristik Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. Der. Metin Özarslan ve Özkul Çobanoğlu. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 1998: 138-170.
- . *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Dizdaroğlu, Hikmet. *Halk Şiirinde Türler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969.
- Dorson, M. Richard. *Günümüz Folklor Kuramları*. Çev. Selcan Gürçayır ve Yeliz Özay. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2006.
- İçel, Hatice. *Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu Üzerine Bir İnceleme*. Konya: Kömen Yayınları, 2010.
- Ekici, Metin. *Halk Bilgisi / Folklor Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2007.
- Ercilasun, Ahmet B. *Makaleler Dil, Destan, Tarih, Edebiyat*. Der. Ekrem Arıkoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I / Giriş, Metin, Faksimile*. 2. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1989.
- Fedakar, Selami. "Sözlü Kompozisyon Teorisi Bağlamında Özbek Destan Anlatıcıları", *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Der. M. Öcal Oğuz ve Tuba Saltık Özkan. Ankara: Gazi Ü. Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2006: 213-222.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Kaftancıoğlu, Ümit. *Köroğlu Kol Destanları*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Kaya, Doğan. "Köroğlu'nun Döne Hanım'ı Kacırmaması Kolu", (Bolu, 17-18 Ekim 2009) 23 Aralık 2011 http://www.dogankaya.com/fotograf/Koroglu-Done_%20Hanım_Kacirmasi.pdf
- Kayıpov, Sulayman Turduyevič. *Folklor Üzerine Yazılar*. 2009. 23 Aralık 2011 [http://www.turuz.info/Folklor/0034-Folklor%20uzre%20yazilar\(sulayman%20qabof\)\(2009\)](http://www.turuz.info/Folklor/0034-Folklor%20uzre%20yazilar(sulayman%20qabof)(2009))
- Mahir, Behçet [Anlatan]. *Köroğlu Destanı*. Der. Mehmet Kaplan-Mehmet Akalın-Muhan Bali. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973.
- Oğuz, M. Öcal. "Sözel Belleğin Tarihe Tanıklığı ve Aşıkların İnanılan Biyografileri", *Millî Folklor* 87 (Güz 2010): 5-12.
- Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür / Sözlün Teknolojileşmesi*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. 2. bs. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Öztelli, Cahit. *Köroğlu ve Dadaloğlu / Hayatı, Sanatı, Şiirleri*. İstanbul: Varlık Yayınevi, 1953.
- . *Üç Kahraman Şair / Köroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1974.
- Öztürk, Yılmaz. "Van Kurguzları'nın Tarihi Kişiler Hakkındaki Ağıtları". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2003.
- Veliyev, Kâmil N. *Destan Poetikası*, Akt. Halil Açıkgöz. İstanbul: Türkiyat Matbaacılık, 1989.
- Yıldırım, Dursun. "Köroğlu Destanı'nın Orta Asya Rivayetleri", *Köroğlu Semineri Bildirileri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983: 103-114.